

BIBLID: 0015–1807, 50 (2023), 1 (pp. 141–158)
УДК 811.163.41'367.63:811.131.1'367.63
821.131.1:811.163.41'255.2

<https://doi.org/10.18485/fpregled.2023.50.1.7>

Јована Базић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
jovanabazic.ital@gmail.com

РЕЧЦЕ *БАР(ем)*, *ЗАР (не)*, *ВАЉДА* И ПРИЛОГ *ДОНЕКЛЕ* У ПРЕВОДИМА КЊИЖЕВНИХ ДЕЛА СА ИТАЛИЈАНСКОГ НА СРПСКИ ЈЕЗИК

Апстракт: Предмет овог рада¹ је испитивање функција и могућих преводних еквивалената маркера *бар(ем)*, *зар (не)*, *ваљда* и *донекле* у корпусу који је сачињен од италијанских романа преведених на српски језик. Први циљ истраживања заснива се на илустровању лексема које у оригиналу могу бити еквиваленти предметних маркера. Секундарни циљ базира се на испитивању прагматичких функција маркера које речце и прилог имају у реченицама. Указаћемо и на оне исказе у којима су ови маркери додати у преводима како би се постигао одређени степен модификације исказа. Резултати указују на то да маркери могу бити преводи различитих лексема у оригиналу, а како су по својој природи полифункционални, расветлили смо и њихове прагматичке функције у оквиру интензификације и деинтензификације у овом корпусу.

Кључне речи: *бар(ем)*, *зар (не)*, *ваљда*, *донекле*, преводни еквиваленти, прагматичке функције.

Abstract: The present paper examines serbian discourse markers *бар(ем)*, *зар (не)*, *ваљда*, *донекле* in a corpus based on Italian novels translated into the Serbian language. The first objective is focused on discovering different types of lexemes in Italian (source language) that can be equivalents of these markers in Serbian (target language). The second objective is based on illustrating various functions of discourse markers. All the examples from our corpus have revealed that there are a lot of markers that have different pragmatic functions. The most present in this corpus are functions like hedges and boosters. In the presented examples we have shown that the discourse marker *бар(ем)* can have both of these functions.

Keywords: *bar (em)*, *zar (ne)*, *valjda*, *donekle*, *equivalents*, *pragmatic functions*.

¹ Рај је у сажетој верзији представљен као реферат на XVII међународном научном скупу Српски језик, књижевност, уметност под насловом *Функције маркера бар, зар (не), ваљда, донекле у преводима италијанских романа на српски језик*, који је одржан 28/29. октобра на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

Увод

У првом делу рада² осврнућемо се на претходна истраживања која су пажњу усмерила ка проучавању различитих функција које маркери³ могу имати како у говорном, тако и у писаном језику. С тим у вези, треба нагласити да су лингвисти изучавању дискурсних маркера приступили са становишта различитих лингвистичких дисциплина, дефинишући их у својим истраживањима на различите начине и приписујући им различите формалне и функционалне критеријуме. Та разноврсност терминологије и дефиниција дискурсних маркера последица је чињенице да су истраживачи посматрали овај феномен из перспективе теорије релеванције, анализе дискурса, анализе конверзације, корпусне лингвистике, прагматике, семантике и когнитивне лингвистике. Стога је важно рећи да се у раду ослањамо на приступе који се заснивају на проучавању маркера са становишта прагматике и анализе дискурса, пошто ће нам та истраживања послужити као полазна тачка у анализирању корпусне грађе коју ћемо у даљем раду предочити.

Првобитно ћемо се фокусирати на маркере као преводне еквиваленте различитих италијанских лексема. Увидећемо да предметне речце и прилог *донекле* могу бити адекватна преводилачка решења у разноврсним контекстима. Такође, указаћемо и на примере у којима су у преводима маркери додати како би се допунило значење или емфатизовао исказ. Даље, посебно ћемо испитати и функције на нивоу интензификације као прагматичке категорије⁴ пошто су дискурсни маркери полифункционални, што значи да могу имати више функција у једној реченици. Хипотеза од које ћемо започети истраживање базира се на претпоставкама да се у корпусу налазе различите лексеме у полазном језику чији еквиваленти парови на циљном језику могу бити одабрани маркери. Друга хипотеза огледаће се у испитивању различитих прагматичких функција, док ће трећа хипотеза представљати претпоставку да се одређени маркери додају у тексту како би употпунили значење или како би се постигао одређени ниво интензификације у исказу.

У оквиру закључних разматрања указаћемо на добијене резултате, потврђене или оповргнуте хипотезе истраживања. Такође, предочићемо и испуњеност главних циљева рада, као и могуће перспективе за даља анализирања будући да се лингвисти све више баве изучавањем маркера, нарочито у оквиру контрастивне лингвистике, али и преводном еквиваленцијом у оквиру традуктолошких и семантичких студија. С тим у вези, поменућемо и

² Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451–03–68/2022–14/ 200198).

³ У овом раду користимо термин *маркери* као еквивалент термина *дискурсни маркери*.

⁴ Магдалена, Нигоевић, *Интензификација у језику: с примјерима из хрватског и талијанског језика*, Сплит, Свеучилиште у Сплиту, Филозофски факултет, 2020, стр. 1.

импликације које студије оваквог типа могу имати и у настави италијанског језика као страног језика.

Теоријски оквир

1. Дискурсни маркери

Како смо већ истакли у уводном делу рада, маркерима су се бавили бројни лингвисти из угла различитих лингвистичких дисциплина што је допринело развоју разноврсних термина на енглеском, италијанском и српском језику, као и бројних дефиниција датог феномена. Студије које су у поменути језицима дале допринос расветљавању функција, карактеристика и критеријума за одређивање дискурсних маркера могу се, поред осталих, приписати Фрејзеру, Бацанели, Сансоу, Цековић, Самарџић, Нигоевић. Релевантна истраживања поменутих аутора представљаће потпору у анализирању нашег корпуса, будући да се њихове дефиниције и таксономије суштински не разликују. У англистичкој литератури доминантни су радови аутора Фрејзера који маркере посматра из граматичко-прагматичког угла⁵ и углавном их у својим истраживањима одређује терминима *прагматички* или *дискурсни маркери*. Према Фрејзеру маркери су изрази који не доприносе значењу пропозиције, представљају делове дискурса, али нису делови пропозиционог садржаја поруке која се преноси⁶. Аутор је такође направио поделу прагматичких маркера према семантичко-прагматичким функцијама и издвојио: *basic pragmatic markers* (основни прагматички маркери), *commentary pragmatic markers* (коментари), *discourse markers* (дискурсни маркери), *discourse structure markers* (структурни дискурсни маркери)⁷. Узимајући у обзир Фрејзерову дефиницију и поделу дискурсних маркера, указујемо и на прагматичке функције маркера на нивоу интензификације и на дефинисања дискурсних маркера у италијанском језику. Као један од релевантних приступа за овај рад одабрали смо истраживања и ауторке Бацанеле која се анализирајући дискурсне маркере у италијанском језику фокусира на функционалне и формалне критеријуме из перспективе анализе дискурса, когнитивне лингвистике и прагматике⁸. Наиме, ауторка дефинише дискурсне маркере као елементе који играју значајну улогу у структурирању дискурса у смислу сигнализирања односа између његових саставних делова и указује на разноврсну таксономију истичући полифункционалност, као и могућност припадања различитим граматичким категоријама⁹. Бацанела је,

⁵ Невена Цековић, „Различити приступи дефинисању и опису дискурсних маркера”, *Анали Филолошког факултета*, 23, (2), 2011, стр. 141.

⁶ Bruce Fraser, “Pragmatic markers”, *Pragmatics*, vol. 6, (2), 1996, p. 167.

⁷ Исто, стр. 171.

⁸ Carla Bazzanella, *Le facce del parlare*, Firenze, La Nuova Italia, 1994.

⁹ Carla Bazzanella, “I segnali discorsivi”, in *Grande grammatica italiana di consultazione*, a cura di L. Renzi et al., vol. III, Bologna, Il Mulino, 1995, p. 225.

поред издвојених главних карактеристика дискурсних маркера (упитност, могућност елиминације, негације, непостојање јединствене граматичке категорије и др.), направила и класификацију према интеракционим (из перспективе говорника и саговорника), метатекстуалним (у које убраја текстуалне маркере, фокализаторе и реформулаторе) и когнитивним функцијама (у оквиру којих издваја процедуралне маркере, епистемичке маркере и модулаторе)¹⁰. У склопу интеракционих маркера из перспективе говорника Бацанела издваја *hedges* (ограде) и *boosters* (појачиваче). Интеракционе функције модулатора, као што су ограде и појачивачи треба разликовати од когнитивних функција модулатора јер они утичу на садржај исказа, говорникову опредељеност и илокуциону снагу исказа. Дакле, пошто се њима истиче субјективност говорника сврставају се у когнитивне функције¹¹. Ауторка Нигојевић истиче да појачивачи имају функцију истицања исказа, односно да појачавају његову снагу (*appunto, inoltre, ovviamente, sottolineato, certamente...*), док ублаживачи говорнику служе да тврдње учини мање категоријским (*beh, praticamente, diciamo, sai, se vuole...*)¹². Самарцић такође указује на функцију ограничавања или интензификације конектора¹³. И аутор Сансо у својој подели дискурсних маркера заснованој на представљеној Бацанелиној класификацији даје сличну таксономију додајући притом, у оквиру интеракционих функција, и маркере стратегије учтивости *strategie di cortesia*¹⁴. Ублажавање се, како тврди ауторка Нигојевић, често повезује са ефектом учтивости¹⁵, али Фрејзер прави јасну дистинкцију између та два појма¹⁶. Поред описаних карактеристика дискурсних маркера, издваја се и припадање различитим граматичким категоријама. Маркери одабрани за ово истраживање *бар(ем)*, *зар (не)*, *ваљда*, припадају речцама, а *донекле* припада категорији прилога. У наредним цртама описаћемо значења и функције предметних лексема.

¹⁰ Carla Bazzanella, "Discourse markers in Italian: towards a "compositional" meaning", in *Approaches to discourse particles*, vol. I, a cura di K. Fischer, Oxford, Elsevier, 2006, p. 456.

¹¹ Исто, стр. 463.

¹² Магдалена Нигојевић, *Интензификација у језику: с примјерима из хрватског и талијанског језика*, Сплит, Свеучилиште у Сплиту, Филозофски факултет, 2020, стр. 142–151

¹³ Мила Самарцић, „Прагматички конектори у савременом италијанском”, *Ријеч*, 5, (1–2), 1999, стр. 43.

¹⁴ Andrea Sansò, *I segnali discorsivi*, Bussole, Carocci editore, 2020, p. 30.

¹⁵ Магдалена Нигојевић, *Интензификација у језику: с примјерима из хрватског и талијанског језика*, Сплит, Свеучилиште у Сплиту, Филозофски факултет, 2020, стр. 147.

¹⁶ Bruce Fraser, "Pragmatic Competence: The Case of Hedging", in *New Approaches to Hedging*, a cura di G. Kaltenbock et al., 2009, p. 17.

2. О речцама *бар(ем), зар (не), ваљда* и прилогу *донекле*

а) Речца *бар(ем)*¹⁷ – У Речнику српског језика Матице српске наилазимо на следеће дефиниције: користи се за изузимање у ограничавању, а синоними могу бити *макар, најмање, ако ништа друго*¹⁸. У монографији ауторке Нигојевић наведено је да прилог *бар(ем)* има функцију појачавања исказа, тј. интензификатора¹⁹. Поред тога, у оквиру рестриктора који истичу оно што следи као једино, уз остале примере, наводи и прилог *бар(ем)*, чији су еквиваленти *almeno, perlomeno, quanto meno*²⁰.

б) Речца *зар (не)* – У Речнику српског језика Матице српске наведено је да се речца користи у упитно-узвичним реченицама, за истицање неверице, сумње, чуђења или када се исказује сумња и хипотетичност, заједно са негацијом *зар не*, док су синоними *ваљда, биће*. У италијанском језику питања се постижу искључиво интонацијом, док је у српском језику интонација само један од могућих начина конструисања упитне реченице²¹. Клајн речцу *зар (не)* класификује као упитну речцу којом се исказује чуђење и која у потврдном облику (*зар*) очекује одричан одговор и обратно, док речце *ваљда* и *бар* сврстава у оне које су сродне прилозима попут *међутим, додуше* итд.²² Влајић Поповић у свом чланку о речци *зар* наводи да се у речницима српског језика кристалишу две функције: упитно-узвична (тада се налази на почетку реченице) и модална (различито се дефинише и може бити на неодређеним позицијама)²³. Сем тога, истакли бисмо још и тумачење ауторке Ристић која речцу *зар* сврстава у оквиру речца чија је функција тражење информација²⁴.

в) Речца *ваљда* – У Речнику српског језика Матице српске наводи се да се речца употребљава за изрицање оправдане, природне претпоставке, уверености у нешто, а синоними су *вероватно, по свој прилици, свакако*²⁵. У литератури о овој речци сазнајемо највише из студија које се баве питањем

¹⁷ Ваља напоменути да је речца *бар(ем)* у Речнику српског језика Матице српске (2011) дефинисана као прилог, али се у Граматици српског језика (Клајн 2005) и Нормативној граматици српског језика (2013) посматра као речца.

¹⁸ Милица Вујовић и др., *Речник српског језика Матице српске*, Нови Сад, Матица српска, 2011, стр. 61.

¹⁹ Магдалена Нигојевић, *Интензификација у језику: с примјерима из хрватског и талијанског језика*, Сплит, Свеучилиште у Сплиту, Филозофски факултет, 2020, стр. 101.

²⁰ *Исто*, стр. 103.

²¹ Милица Вујовић и др., *Речник српског језика Матице српске*, Нови Сад, Матица српска, 2011, стр. 395.

²² Иван Клајн, *Грамматика српског језика*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 2005, стр. 169–170.

²³ Јасна Влајић Поповић, „Речца зар – преко синтаксе и семантике до етимологије”, *Јужнословенски филолог*, књ. LXXII, св. 1–2, 2016, стр. 67.

²⁴ Стана Ристић, „Партикуле и њихови функционални еквиваленти (лексичко-семантичке и функционалне карактеристике)”, *Јужнословенски филолог*, 49, Београд, 1993, стр. 78.

²⁵ Милица Вујовић и др., *Речник српског језика Матице српске*, Нови Сад, Матица српска, 2011, стр. 121.

епистемичке модалности. Ауторка Трбојевић Милошевић наводи да се на скали говорничког опредељења према истинитости пропозиције прилог *ваљда* поистовећује са прилогом *можда*, те да је ближи највећој дистанци *тешко – можда – вероватно – сигурно*²⁶. Даље, Вуковић наводи да је *ваљда* ближе прилогу *вероватно*, чак и семантички интензивнији од тог прилога²⁷. У дисертацији ауторке Николић прилог *ваљда* се најчешће јавља као средство неутралности у односу на истинитост онога што се изговара²⁸. Иако су ауторке маркер *ваљда* посматрале као прилог, ми ћемо према дефиницији коју налазимо у Речнику Матице српске, лексему *ваљда* посматрати као речцу, али ћемо се свакако потпомогнути тумачењима ауторки у анализи примера из одабраног корпуса.

г) Прилог *донекле* у Речнику Матице српске дефинисан је као прилог чије се значење може тумачити еквивалентно следећим прилозима: *до извесног степена, до извесне мере, унеколико, делимично*²⁹. Овај прилог је у корпусу синоним различитих прилога и изрази, а поред основне функције дискурсног маркера има и функцију ограде³⁰.

Методологија рада

Претходно смо истакли да наш корпус чине италијански романи преведени на српски језик: Alessia Gazzola, *L'allieva*; Alessandro Baricco, *Il giardino dei finzi*; Alessandro Baricco, *Oceano mare*; Alessandro Boffa, *Sei una bestia*, *Viskovitz*; Alvaro Corado, *L'età breve*; Anna Premoli, *Ti prego lasciati odiare*; Antonio Tabucchi, *Il filo dell'orizzonte*; Antonio Tabucchi, *Requiem*; Susanna Tammaro, *Va' dove ti porta il cuore*. Критеријум одабира ових романа је искључиво заснован на чињеници да су романи еминентних писаца преведени на српски језик и да осликавају савремени стандардни полазни и циљни језик. Како се у преводима ових романа за различите лексеме налазе одабрани маркери сматрали смо да би било адекватно анализирати не само преводе већ и функције које речце и прилог имају у контексту ограђивања односно појачавања исказа. Одабране лексеме претраживали смо помоћу програма *Docfetcher*, пошто су романи у електронском корпусу. Главни циљеви рада огледају се у истраживању потенцијалних лексема којима

²⁶ Ивана Трбојевић Милошевић, *Модалност, суд, исказ. Епистемичка модалност у енглеском и српском језику*, Београд, Филолошки факултет, 2004, стр. 170–171.

²⁷ Милица Вуковић, „Слаба епистемичка модалност у црногорском парламентарном дискурсу”, *Филолог*, 2013, стр. 70.

²⁸ Маја Николић, *Ограде у политичким интервјуима: контрастирање у енглеском и српском језику*, Филолошки факултет, Београд, 2017, (необјављена докторска дисертација), стр. 109.

²⁹ Милица Вујовић и др., *Речник српског језика Матице српске*, Нови Сад, Матица српска, 2011, стр. 291.

³⁰ У раду ћемо користити термине *ограда* и *ограђивач* као синониме јер су оба термина у употреби у српској литератури.

предметни маркери могу бити еквивалентни парови, као и расветљавању прагматичких функција које маркери имају у тексту на нивоу интензификације. Стога, можемо издвојити следеће хипотезе од којих започињемо истраживање.

Хипотеза 1: У преводима романа маркери представљају еквиваленте различитим лексемама.

Хипотеза 2: Маркери имају различите прагматичке функције.

Хипотеза 3: Маркери се додају како би употпунили значење или евентуално допринели степену интензификације у тексту.

Анализа корпуса

1.1. Речца *бар(ем)*:

Речца *бар(ем)* се у корпусу често јавља као преводни еквивалент различитих лексема из италијанског језика у функцији дискурсног маркера. Како маркере по дефиницији одликује полифункционалност, можемо рећи и да се у примерима превода за ову речцу очитују и друге функције, нпр. функција ублажавања или интензификације на које ћемо се фокусирати у анализи. Наредни примери илуструју речцу *бар(ем)* као преводни еквивалент различитих лексема, као и прагматичке функције које има у преводима. Такође, испитаћемо и да ли је преводилац евентуално прибегао додавању овог маркера како би истакао поједине реченичне делове у оригиналима у којима нема конкретних прилога који би одговарали речци.

1. Bianca, penso di poterLe dire **almeno** questo senza violare il segreto istruttorio. [АЛ]³¹
Бјанка, мислим да **бар** једно могу да Вам кажем, а да не угрозим тајност истраге.

У Клајновом Италијанско-српском речнику лексема *almeno* дефинисана је као прилог, а као еквиваленти на српском језику предложени су преводи: *бар(ем)*, у најмању руку³². У Питановом Речнику синонима и антонима за *almeno* наведени су синонимни парови прилога су: *quanto meno, perlomeno, se non altro, se non di più, a dir poco, come minimo*³³. У првом примеру речца *бар* има функцију дискурсног маркера према претходно дефинисаним формалним и функционалним критеријумима. Поред тога, уз епистемички глагол *pensare/ мислити* који је у овом случају средство оградавања и мар-

³¹ За све романе у корпусу наводићемо скраћенице, а комплетан списак се налази на крају рада.

³² Иван Клајн, *Италијанско-српски речник*, Београд, Едиција-Александрија, 2011.

³³ Giuseppe Pittano, *Il grande dizionario dei Sinonimi e dei Contrari*, Bologna, Zanichelli, 2013.

кер *бар* има функцију оградe³⁴, односно рестриктора према Нигоевић³⁵. И у наредним примерима се уочавају исте функције:

2. Finalmente ritrovo – **almeno** fisicamente – l'Arthur che ricordavo. [АЛ]
Напокон сам угледала Артура каквог сам га запамтила, **барем** када је реч о физичком изгледу.
3. Ma si finisce sempre col sapere tutto di tutti; in un certo ambiente, **quanto meno**. [АЛ]
А на крају сви сазнају све о свакоме; **бар** у извесним круговима.
4. Ispettore... lei ha mai pensato, **anche solo** come ipotesi, che Bianca Valenti possa avere a che fare con la morte della sorella? [АЛ]
Инспекторе... да ли сте икада узели у обзир, **барем** као претпоставку, могућност да је Бјанка Валенти умешана у смрт своје сестре?
5. Avrei bisogno **perlomeno** di un'ora. [Р]
Потребан ми је **бар** један сат.
6. Non voglio andare troppo oltre, non adesso. [ВДП]
Нећу да настављам, **бар** не сада.

У примеру (6) примећујемо да је преводилац додао речцу *бар* јер у оригиналу нема одговарајућег еквивалента³⁶. Преводилац је ипак додао речцу *бар* како би нагласио да се одређена радња бар за одређено време неће десити. У овом случају навели бисмо да је маркер *бар* у функцији интензификатора јер се њиме наглашава одређени садржај исказа.

7. (...) o **perlomeno** mi sforzavo a farlo. [ВДП]
Или сам се **бар** трудила да то чиним.
8. „Non so”, dicevo io, „**magari** ci raccontiamo qualcosa”. [ВДП]
„Не знам”, одговарала сам. „Хајде да **бар** нешто испричамо један другоме.”
9. La sua segretaria lo fa una volta al mese e nessuno ci fa caso. [ТПЛ]
Његова секретарица то чини **бар** једном месечно и нико не обраћа пажњу на то.

Као у примеру (6) и у примеру (9) видимо да је преводилац прибегла решењу додавањем маркера *бар*. У овом примеру маркер *бар* емфатизује део исказа који следи јер се наглашава да се одређена радња обавља најмање једном месечно. Управо се у овим примерима може приметити неодређеност у језику или *fuzziness* о којој је говорио Лејкоф у свом чланку³⁷.

³⁴ Carla Bazzanella, “Discourse markers in Italian: towards a “compositional” meaning”, in *Approaches to discourse particles*, vol. I, a cura di K. Fischer, Oxford, Elsevier, 2006, p. 457.

³⁵ Магдалена Нигоевић, *Интензификација у језику: с примјерима из хрватског и талијанског језика*, Сплит, Свеучилиште у Сплиту, Филозофски факултет, 2020, стр. 104.

³⁶ Наш превод са италијанског: *Не желим ићи предалеко, не сада*.

³⁷ George Lakoff, “A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts”, *Journal of Philosophical Logic*, 2 (4), 1973, pp. 458–508.

10. “Per una volta hai avuto una brillante idea.” [ТПЛ]

Бар једном да ти падне на памет изврсна идеја.

У наведеним примерима маркер *бар(ем)* представља преводни еквивалент лексемама: *almeno, quanto meno, anche solo, perlomeno, magari*. У реченицама поред функције дискурсног маркера, речца *бар(ем)* има и функцију ограђивача пошто се јасно уочава ублажавање исказа у илустрованим примерима. Ипак, у примерима (6) и (9) навели смо да речца *бар*, поред функције дискурсног маркера, има и функцију интензификатора, јер наглашава део који следи у исказу. Уочавамо и да се положаји маркера мењају у реченицама независно од места речце у оригиналу, као и да су преводиоци у појединим реченицама прибегли додавању маркера *бар* како би ставили акценат на одређени део исказа.

1.2. Речца *зар (не)*:

У наредним примерима указаћемо и на упитну речцу *зар (не)* која има функцију дискурсног маркера и може мењати свој положај у реченици. Уз то, ваља напоменути да као дискурсни маркер речца *зар* у примерима има интензификацијску улогу, будући да се одређена питања у целини или сегменти питања посебно истичу. У преводима у којима има функцију дискурсног маркера речца *зар (не)* може се заменити интонацијом, дакле њеним евентуалним искључивањем из реченице значење исказа се не би променило. Што се тиче улоге ове речце као преводног еквивалента, видећемо да се у појединим примерима у којима не постоји еквивалент у оригиналу додаје, док у осталим примерима има свој еквивалент на полазном језику. Како се питање у италијанском језику постиже интонацијом, у преводима је често решење додавање упитне речце *зар (не)* што уочавамо већ у примеру (1).

11. Uno lo mando fuori addottorato, e gli altri due li faccio operai o emigranti? [ЕБ]

Зар једног да пустим да докторира, а од друге двојице да начиним раднике или бескућнике?

У овом примеру изостављањем речце *зар (не)* и постављање питања интонацијом не би променило садржај исказа, те можемо рећи да речца има функцију дискурсног маркера, али и интензификатора пошто се посебно наглашава први део исказа.

12. **Ma** anche di tua madre tu pensi queste cose, ragazzo? [ЕБ]

Зар и о својој мајци мислиш такве ствари, дечаче?

У примеру (12) видимо да је упитна речца *zar* еквивалент италијанском маркеру *ma* (који се и у српском може превести речцом *ма* са функцијом појачавања исказа³⁸) и да оба маркера имају функцију емфатизације исказа.

13. Basterà che io lo metta in treno, **non è vero**, Rinaldo? [ЕБ]

Биће довољно да га сместим у воз, **зар не**, Риналдо?

У примеру (13) маркер *zar ne*, у свом одричном облику, еквивалент је маркеру *non è vero*. Иако у одричном облику, и у овом примеру маркер има функцију емфатизације исказа. Управо је о овом маркеру *no?*, *non è vero?*, *vero?* у оквиру фатичких конектора, писала и ауторка Бацанела наводећи еквиваленте у енглеском језику *no?*, *isn't it?*, *is it?*³⁹.

14. „Tu lo confondi, lascialo, non vedi che è un ragazzo?” strillò la madre. [ЕБ]

„Ти га збуњујеш, пусти га, **зар** не видиш да је дете?” сикну мајка.

Упитна речца *zar (ne)* и у овом примеру има функцију дискурсног маркера и интензификатора с обзиром на то да се питање може поставити и интонацијом. Као што смо већ напоменули, положаји упитне речце у функцији дискурсног маркера се мењају. Исте функције можемо приметити и у примерима (15), (16), (17), (18) и (20).

15. L'avrei già detto, **non crede?** [АЛ]

Зар не мислите да бих вам већ рекла?

16. „Non posso rimanere qui mentre parli con Calligaris?” gli chiedo istintivamente. [АЛ]

Зар не могу да останем док будеш разговарао с Калигарисом? – нагонски да питам.

17. Non puoi chiedere aiuto a Claudio? [АЛ]

Зар не можеш да замолиш Клаудија да ти помогне?

18. Non lo preferiresti? [АЛ]

Зар не би волела да буде управо тако?

19. “Come sarebbe bello partire”, dice, “**vero?**”

„Како би било лепо отпутовати”, каже, „зар не”?

У примеру (19) упитна речца *zar (ne)* синоним је још једног маркера на италијанском *vero*, који је у служби придева, али у упитним реченицама допуњује питање.

³⁸ Милица Вујовић и др., *Речник српског језика Матице српске*, Нови Сад, Матица српска, 2011, стр. 650.

³⁹ Carla Bazzanella, “Phatic connectives as interactional cues in contemporary spoken”, *Italian Journal of Pragmatics*, 14, 1990, p. 631.

20. Ma scusa, ti pare che lui si sia messo a fare nome e cognome? [ФО]
Извини, молим те, **зар** мислиш да ми је он издекламовао име и презиме?
21. Dovrebbe saperlo meglio di me, **но**?
Требало би да знате боље од мене, **зар не**?

И у примеру (21) видимо да је маркер *зар (не)* еквиваленти пар речци *но*, као и да има функцију интензификације и да је положај који заузима у корпусу углавном финални. Упитна речца *зар (не)* може бити синонимни пар маркерима *та, non è vero, vero, no*.

1.3. Речца *ваљда*:

У наредним примерима илустроваћемо употребе речце *ваљда* у испитаном корпусу. Превасходно ћемо указати на примере у италијанском језику за које је дата речца наведена као превод, а потом ћемо се осврнути и на функције које речца *ваљда* има у преводима. У примеру (22) видимо да је речца *ваљда* наведена као превод глаголске конструкције *sarà stato*. Ова конструкција иначе представља једно од глаголских времена у италијанском језику и то *futuro anteriore* којим се изражава сумња, несигурност, могућност, потврђивање онога што се десило у прошлости и сл.⁴⁰ У овом случају *ваљда* би значило *биће да је то*, чиме се исказује претпоставка. Сходно томе, рекли бисмо да је поред функције дискурсног маркера, речца *ваљда* и носилац функције ограђивања.

22. **Sarà stato** per quello che mi assomigliavano così poco. [СБ]
Ваљда зато што тако мало личим на њих.
23. **Ti risulta che** il Supremo abbia un cuore, o qualcosa di simile? [АЛ]
Не мислиш **ваљда** да Свевишњи има срце или нешто слично?

У овом примеру речца *ваљда* представља превод глагола *risultare* за који у Клајновом речнику наилазимо, поред осталих и на следећа значења: *проистицати, показати се, како чујем* и др⁴¹. У овом контексту најприближнији превод, по нашем мишљењу, био би: *Зар мислиш?* пошто питање није постављено у одричним облику ни у оригиналу. И у овом примеру поред функције маркера, речца *ваљда* има и функцију ограђивања.

24. Sì, **mi sembra**. [АЛ]
Да, **ваљда**.

⁴⁰ Susanna Nocchi, Roberto Tartaglione, *Grammatica avanzata della lingua italiana. Con esercizi*, Firenze, Alma edizioni, 2016, p. 8.

⁴¹ Иван Клајн, *Италијанско-српски речник*, Београд, Едиција-Александрија, 2011.

Као маркер епистемичке модалности, речца ваљда овде замењује глагол *sembrare* чије је значење еквивалентно глаголу *изгледати*, *чинити се*, који ауторка Вуковић класификује у оквиру слабих епистемичких глагола⁴². И конструкција *mi sembra/ чини ми се* у овом исказу представља дискурсни маркер који има и функцију ограђивања.

25. **Non sarai partita** dall'obitorio da sola? [АЛ]

Ниси ваљда сама кренула из мртвачнице?

И у овом примеру наилазимо на гл. време *futuro anteriore*. У овом случају превод речцом *ваљда* допуњује контекст исказан глаголом. Речца *ваљда* се и у овом примеру превода јавља у функцији дискурсног маркера, али и функцији маркера ограђивања.

26. Ма, pensa! [АЛ]

Ма, није ваљда!

У овом примеру превод је допуњен речцом *ваљда*, а основно значење оригинала било би: *Ма, замисли!*. И у овом примеру је речца додата како би се допунило значење, као и у претходном примеру.

27. (...) darle prova che sono perfettamente in grado di fare un'autopsia, cose del genere, **penso...** [АЛ]

(...) да јој докажем да сам у стању да обавим обдукцију и слично, **ваљда...**

И глагол *pensare/ мислити* који ауторка Пјетрандреа такође убраја у епистемички⁴³, преведен је на српски језик речцом *ваљда*. Овај се глагол користи за исказивање несигурности или ограђивања⁴⁴.

28. „Non sarai **mica** incinta?“, esclama mia madre in tono d'accusa. [АЛ]

„Ниси **ваљда** трудна?“, узвикује моја мајка оптужујућим гласом.

Као први превод прилога *mica* налазимо речцу *ваљда* у одречним реченицама у Клајновом Италијанско-српском речнику⁴⁵. Обе лексеме имају функцију дискурсног маркера, али и ограђивача.

⁴² Милица Вуковић, „Слаба епистемичка модалност у црногорском парламентарном дискурсу“, *Филолог*, 2013, стр. 71.

⁴³ Paola Pietrandrea, *Epistemic modality: Functional properties and the Italian system*, Amsterdam, Benjamins, 2005, p. 58.

⁴⁴ Милица Вуковић, „Јака епистемичка модалност у парламентарном дискурсу“, у *Примијењена лингвистика у фокусу*, ур. И. Лакић, Друштво за примијењену лингвистику Црне Горе, Институт за стране језике Универзитета у Црној Гори, 2014, стр. 126.

⁴⁵ Иван Клајн, *Италијанско-српски речник*, Београд, Едиција-Александрија, 2011.

29. **Sarebbe folle!** [ТПЛ]

Па није **ваљда** толико луд!

Поред наведеног глаголског облика којем је речца *ваљда* могући еквивалент, у овом примеру наилазимо на кондиционал који представља једно од средстава епистемичке модалности⁴⁶. Као један од начина у италијанском језику и овај глагол (*essere* у кондиционалу *sarebbe*) представља одређени степен ограђивања од садржаја пропозиције. Речца *ваљда* у преводу носи функцију дискурсног маркера и ограђивача. Сличну употребу кондиционала можемо уочити и у примеру (30).

30. Cosa fate?... non **vorrete** alzarvi? [ОМ]

Шта радите?... нећете **ваљда** да устанете?

31. Allora è un bene, qualcuno doveva **pure** insegnarti a essere un po' folle. [ТПЛ]

Онда је то добро, неко је **ваљда** морао да те подучи да будеш помало луцкаста.

Последњи пример (31) који осликава употребу речце *ваљда* у преводима са италијанског на српски језик садржи прилог *pure*. Еквивалент тог прилога био би везник *и* у функцији појачавања исказа (*неко је морао да те научи и да будеш помало луцкаста*). Преводилац, међутим, налази решење у употреби речце *ваљда* којом додаје одређени степен претпоставке. Стога, можемо рећи да се речца *ваљда* као еквивалент различитим лексемама у оригиналу, јавља у преводима у функцији дискурсног маркера и ограђивача.

1.4. Прилог *донекле*:

У наредним примерима илустрован је прилог *донекле* као преводилачко решење различитих италијанских лексема: *alquanto*, *qualcosa*, *un po'*, *parzialmente*, *un certo*, *in qualche misura*, *in parte*. У издвојеним примерима прилог *донекле* је носилац функције дискурсног маркера и ограђивача.

32. Stringevano forte il polpaccio che, stando ella seduta, si era scoperto **alquanto**. [ЕБ]

Њене глежњеве, и листове који су се, пошто је седела, **донекле** видели.

За прилог *alquanto* у Италијанско-српском речнику наведена су следећа значења: *понешто*, *помало*, *донекле*. Уочавамо да се значење поклапа са наведеним преводом. Положај прилога се може мењати, будући да је реч о дискурсном маркеру. Прилог *донекле* такође има функцију ограђивача јер

⁴⁶ Paola Pietrandrea, „L'articolazione semantica del dominio epistemico dell'italiano”, *Lingue e Linguaggio*, (2), 2004, pp.171–206.

указује на одређени степен садржаја исказа. Пример те функције налазимо и у реченици (33).

33. Non si può dire che la donna non avesse dei gusti **alquanto** raffinati, e una gentilezza nativa. [ЕБ]
Не може се рећи да та жена није **донекле** имала префињен укус и урођену отменост.
34. Gli dava **qualcosa** di misero. [ЕБ]
Чинило га је **донекле** бедним.

Овај пример у којем заменица *qualcosa* означава *нешто/штогод* и сл. преведен је прилогом *донекле*. Иако бисмо рекли да је заменица у оригиналу део исказа и не представља дискурсни маркер, у преводу је прилог *донекле* носилац функције дискурсног маркера и ограђивача.

35. È **un po'** come sentirsi morire. [ОМ]
То је **донекле** као да осећате како умирате.

Иако прилошки израз *un po'* значи *мало*, преводилац се одлучио за употребу прилога *донекле* који не осликава квантитативно садржај реченице, већ ограђује садржај исказа. Прилог *донекле* у преводу посматрамо као дискурсни маркер и ограда. И у наредним примерима срећемо исту употребу.

36. Ve' quello è un caso **un po'** particolare. [ОМ]
Добро, то је **донекле** посебан случај.
37. Arrivò al castello su una carrozza nera e lucida, il che risultò **un po'** luttuoso, ma anche molto scenografico. [ОМ]
Пред замак стиже у црној и блиставој кочији, што је изгледало **донекле** туробно али у сваком случају веома помпезно.
38. Solo **parzialmente** smussato dall'umana debolezza di una camicia da notte gialla, [ОМ]
Тек **донекле** ублаженог људском нејакошћу једне жуте ноћне кошуље.

Прилог *parzialmente* у Италијанско-српском речнику преведен је као *делимично, пристрасно*. У овој реченици може се рећи да су прилози синонимни парови, као и да прилог *донекле* врши функцију дискурсног маркера и да представља ограђивач.

У примерима (39) и (40) приказани су изрази *in qualche misura/ da izvесне мере, in parte/ делимично* чији је еквивалент на српском језику прилог *донекле*. У оба примера прилог *донекле* јесте дискурсни маркер и има функцију ограђивача.

39. Già mi riusciva **in qualche misura**, in una cosa a furia di canzonarlo e in un'altra a furia di tenergli il broncio. [ЂФ]
Већ је **донекле** и успијевало, у једној ствари дугим ругањем, а у другој мрштењем.
40. Le aveva lavate con acqua dolce, e questo aveva lenito **in parte** il bruciore. [ЂФ]
Испрао их је слатком водом, и то је **донекле** ублажило пецкање.

У последњем примеру наше анализе наилазимо на придев *certo/ неки, извештан*. Овај придев може имати и улогу појачивача, ако стоји самостално и у служби прилога *certamente* јер би тада основно значење било *свакако, наравно*⁴⁷. У овој реченици, међутим, испред придева стоји неодређени члан *un*, те је преведен прилогом *донекле*. И у овом преводу увиђамо да прилог *донекле* има функцију дискурсног маркера и да је носилац функције ограђивања у преводу.

41. Mi sembra di averne **un certo** diritto. [ЂФ]
Рекла бих да имам донекле право на то.

У наредној табели сумираћемо еквиваленте и функције на нивоу интензификације одабраних лексема:

ДМ	ЕКВИВАЛЕНТИ	ПОЈАЧИВАЧ	ОГРАДА
БАР(ЕМ)	Almeno, quantomeno, anche solo, perlomeno, magari	+	+
ЗАР (НЕ)	ma, non è vero, vero, no	+	-
ВАЉДА	Sarà stato, ti risulta che, mi sembra, ma pensa, penso, pure, mica	-	+
ДОНЕКЛЕ	Alquanto, qualcosa, un po', parzialmente, un certo, in qualche misura, in parte	-	+

Табела 1: Приказ еквивалената на полазном језику и функције анализираних маркера

Закључак

У овом раду настојали смо да прикажемо одређене италијанске лексеме и изразе који као своје еквивалентне парове могу имати предметне маркере на циљном језику (на српском). Резултати анализе примера маркера ексцерпираних из корпуса потврдили су постављене хипотезе и одговорили на задате циљеве рада. Хипотезе су потврђене, јер у преводима романа маркери

⁴⁷ Невена Цековић, *Италијански разговорни језик*, Београд, Филолошки факултет, 2022, стр. 107.

представљају еквиваленте различитим лексемама; имају различите прагматичке функције; додају се како би употпунили значење (примери 25 и 26) или евентуално допринели одређеном степену интензификације (примери 11 и 20). На основу анализираних примера из нашег корпуса можемо закључити да су за одређене италијанске лексеме и изразе понуђена адекватна решења која укључују поменуте маркере. Чињеница да преводиоци додају одређене маркере како би се неки исказ емфатизовао или како би се допунило значење најјасније се уочава у примерима који садрже речцу *zar (ne)*. Резултати су показали да маркери *бар(ем)*, *зар(не)*, *ваљда* и *донекле* могу бити носиоци различитих прагматичких функција (*Табела I*). Интересантне резултате уочили смо нарочито у функцијама речце *бар(ем)* која има улогу појачивача и оградe. Потоње студије би се могле фокусирати на анализирање функција поменуте речце у савременом српском језику контрастирајући резултати са употребом сличних лексема и у другим језицима. Студије које анализирају превођење и функције дискурсних маркера у преводима са полазног на циљни језик могу имати импликације у превођењу и у настави италијанског као страног језика.

ИЗВОРИ

- [АЛ]: Alessia Gazzola, *L'allieva*
 [ЂФ]: Alessandro Baricco, *Il giardino dei finzi*
 [ОМ]: Alessandro Baricco, *Oceano mare*
 [СБ]: Alessandro Boffa, *Sei una bestia, Viskovitz*
 [ЕБ]: Alvaro Corado, *L'età breve*
 [ТИЛ]: Anna Premoli, *Ti prego lasciati odiare*
 [ФО]: Antonio Tabucchi, *Il filo dell'orizzonte*
 [Р]: Antonio Tabucchi, *Requiem*
 [ВДП]: Susanna Tammaro, *Va' dove ti porta il cuore*

ЛИТЕРАТУРА

- Bazzanella, Carla, “Phatic connectives as interactional cues in contemporary spoken”, *Italian Journal of Pragmatics*, 14, 1990, pp. 629–647.
 Bazzanella, Carla, *Le facce del parlare*, Firenze, La Nuova Italia, 1994.
 Bazzanella, Carla, “I segnali discorsivi”, in *Grande grammatica italiana di consultazione*, a cura di L. Renzi et al., vol. III, Bologna, Il Mulino, 1995, pp. 225–257.
 Bazzanella, Carla, “Discourse markers in Italian: towards a “compositional” meaning”, in *Approaches to discourse particles*, vol. I, a cura di K. Fischer, Oxford, Elsevier, 2006, pp. 449–465.

Влајић Поповић, Јасна, „Речца зар – преко синтаксе и семантике до етимологије”, *Јужнословенски филолог*, књ. LXXII, св. 1–2, 2016, стр. 65–83.

Вуковић, Милица, „Слаба епистемичка модалност у црногорском парламентарном дискурсу”, *Филолог*, 2013, стр. 65–76.

Вуковић, Милица, „Јака епистемичка модалност у парламентарном дискурсу”, у *Примијењена лингвистика у фокусу*, ур. И. Лакић, Друштво за примијењену лингвистику Црне Горе, Институт за стране језике Универзитета у Црној Гори, 2014, стр. 117–132.

Клајн, Иван, *Граматика српског језика*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.

Lakoff, George, “A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts”, *Journal of Philosophical Logic*, 2 (4), (1973), pp. 458–508.

Нигоевић, Магдалена, *Интензификација у језику: с примјерима из хрватског и талијанског језика*, Сплит, Свеучилиште у Сплиту, Филозофски факултет, 2020.

Николић, Маја, *Ограде у политичким интервјуима: контрастирање у енглеском и српском језику* (необјављена докторска дисертација), Београд, Филолошки факултет, 2017.

Nocchi, Susanna, Tartaglione, Roberto, *Grammatica avanzata della lingua italiana. Con esercizi*, Alma edizioni, Firenze, 2016.

Пипер, Предраг и Клајн, Иван, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад, Матица српска, 2013.

Pietrandrea, Paola, “L’articolazione semantica del dominio epistemico dell’italiano”, *Lingue e Linguaggio*, (2), 2004, pp.171–206.

Pietrandrea, Paola, *Epistemic Modality, Functional Properties and the Italian Sytem*, Amsterdam, Benjamins, 2005.

Ристић, Стана, „Партикуле и њихови функционални еквиваленти (лексичко-семантичке и функционалне карактеристике)”, *Јужнословенски филолог*, 49, 1993, стр. 75–93.

Sansò, Andrea, *I segnali discorsivi*, Bussole, Carocci editore, 2020.

Самарџић, Мила, „Прагматички конектори у савременом италијанском”, *Ријеч*, 5, (1–2), 1999, стр. 41–53.

Schiffrin, Deborah, *Discourse markers*, Cambridge, Cambridge University press, 1996.

Schiffrin, Deborah, “Discourse markers. Language, Meaning and Context”, in *The Handbook of Discourse Analysis*, a cura di D. Schiffrin et al., 2001, pp. 54–75.

Трбојевић Милошевић, Ивана, *Модалност, суд, исказ. Епистемичка модалност у енглеском и српском језику*, Београд, Филолошки факултет, 2004.

Fraser, Bruce, “Pragmatic markers”, *Pragmatics*, vol. 6, (2), 1996, pp. 167–190.

Fraser, Bruce, “What are discourse markers”, *Journal of Pragmatics*, 31, 1999, pp. 383–395.

Fraser, Bruce, “Pragmatic Competence: The Case of Hedging”, in *New Approaches to Hedging*, a cura di G. Kaltenbock et al., 2009, pp. 15–34.

Цековић, Невена, „Различити приступи дефинисању и опису дискурсивних маркера”, *Анали Филолошког факултета*, 23 (2), 2011, стр. 133–153.

Цековић, Невена, *Италијански разговорни језик*, Београд, Филолошки факултет, 2022.

Речници

Вујовић, Милица и др., *Речник српског језика Матице српске*, Нови Сад, Матица српска, 2011.

Клајн, Иван, *Италијанско-српски речник*, Београд, Едиција-Александрија, 2011.

Pittano, Giuseppe, *Il grande dizionario dei Sinonimi e dei Contrari*, Bologna, Zanichelli, 2013.

Jovana Bazić

I SEGNALI DISCORSIVI SERBI *BAR(em)*, *ZAR (ne)*, *VALJDA* E *DONEKLE* NELLE TRADUZIONI DEI ROMANZI ITALIANI (Riassunto)

Il presente lavoro tratta il tema di traduzione dei segnali discorsivi dall'italiano al serbo. Il primo obiettivo si rispecchia nell'illustrare diversi lessemi la cui traduzione nella lingua serba rappresenta soprannominati segnali discorsivi. Il secondo scopo è quello di illuminare varie funzioni al livello pragmatico. Inoltre, viene anche mostrato che in alcune traduzioni i suddetti segnali discorsivi vengono aggiunti per riempire il significato presente nella lingua di partenza o per intensificare una parte del discorso. In base ai risultati riportati nella presente analisi, possiamo concludere che vi sono vari tipi di lessemi e di frasi nella lingua italiana i cui corrispondenti sono questi marcatori. Oltre a ciò, i risultati hanno verificato che al livello pragmatico i segnali discorsivi suddetti hanno anche funzioni riguardanti la categoria dell'intensificazione. Abbiamo visto che *бар(ем)* può essere sia un hedge, sia un booster. Quanto agli altri segnali discorsivi, possiamo dire che *зар(не)* negli esempi sopraelencati appartiene al gruppo dei boosters, mentre *ваљда* e *донекле* appartengono al gruppo degli hedges. Infine, nella *Tabela 1* abbiamo riassunto tutti i risultati della ricerca rilevanti per ulteriori studi nell'ambito dell'analisi del discorso, della linguistica applicata oppure della pragmatica.

Parole chiave: bar(em), zar (ne), valjda, donekle, gli equivalenti, le funzioni pragmatiche.

Примљено 29. новембра. 2022, прихваћено за објављивање 27. јуна 2023. године.